

**TEİZM-ATEİZM
TARTIŞMALARINDA KULLANILAN
KANITLARIN MANTIKSAL
ANALİZİ**

Yusuf TAN

© Copyright 2020

Bu kitabın, basım, yayın ve satış hakları Akademisyen Kitabevi A.Ş.'ne aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ve/veya başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz. Tablo, şekil ve grafikler izin alınmadan, ticari amaçlı kullanılamaz. Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

ISBN

978-605-258-845-1

Kitap Adı

Teizm-Ateizm Tartışmalarında Kullanılan Kanıtların Mantıksal Analizi

Yazar

Yusuf TAN

Yayın Koordinatörü

Yasin Dilmen

Sayfa ve Kapak Tasarımı

Akademisyen Dizgi Ünitesi

Yayıncı Sertifika No

25465

Baskı ve Cilt

Sonçağ Matbaacılık

Bisac Code

REL102000

DOI

10.37609/akya.765

GENEL DAĞITIM

Akademisyen Kitabevi A.Ş.

Halk Sokak 5 / A

Yenişehir / Ankara

Tel: 0312 431 16 33

siparis@akademisyen.com

www.akademisyen.com

ÖNSÖZ

Düşünce tarihine baktığımızda Tanrı'nın varlığının kanıtlanıp kanıtlanmayacağı sorunu insanın önünde duran en önemli problemlerden bir tanesi olmuştur. Anılan konu hakkında çok ciddi tartışmalara girilmiş ve çeşitli çözüm önerileri sunulmuştur. Özellikle din felsefesinin en önemli konularından olan Tanrı'nın varlığı sorunu, hemen hemen her filozofun gündemine girmiş hatta çoğu düşünürün sistemlerinin en özgün yönlerini oluşturmuştur. "Tanrı var mıdır?, Tanrı varsa nasıl bir varlıktır?, Tanrı'nın varlığı/yokluğu kanıtlanabilir mi?, Tanrı'nın varlığı/yokluğu kanıtlanabilirse bunun yöntemi nedir?" gibi sorular sadece filozofların değil sıradan insanların meraklarını da cezbetmiş ve bu sorulara çeşitli cevaplar getirilmiştir.

Yukarıdaki sorulara düşünce tarihi boyunca üç farklı cevap verildiği görülmüştür. Bu cevaplardan ilki Tanrı'nın varlığının kabul edildiği (teizm, deizm, panteizm ve panenteizm), ikincisi reddedildiği (ateizm) ve sonuncusu da Tanrı'nın var olup olmadığının bilinemeyeceği (agnostizm) görüşleridir. Tanrı'nın varlığını kabul eden tarafta en çok savunucusu olan ve kabul gören görüş hiç şüphesiz teizmdir. Teizm, Tanrı'nın varlığını kabul etmekle kalmamış, O'nun evrenle ve insanla aktif bir şekilde ilgilendiğini, her şeye gücü yettiğini ve mutlak kudret sahibi olduğunu dile getirmiştir. Teizmi savunanlar ise bu görüşler çerçevesinde Tanrı'nın varlığına dair çeşitli kanıt arayışlarına girişmiş ve kimi kanıtlar dile getirmişlerdir. Bunun tam zıttı görüş bil-diren ateizm ise teizmin ve dolayısıyla diğer Tanrı anlayışlarının görüşlerine karşı çıkmış ve Tanrı'nın varlığını reddetmiştir. Ateistler de teizmin Tanrı'nın varlığının lehine ileri sürdükleri kanıtları eleştirmiş ve karşı kanıtlar geliştirmeye çalışmışlardır.

Tanrı'nın varlığına yönelik geliştirilmiş kanıtlar geçmişten günümüze hemen hemen her dini ve felsefi gelenekte tartışılmıştır. Modern çağ dediğimiz günümüzde de anılan konu, değişen ve gelişen bilgi birikimine göre tartışılmış ve yeni çözüm önerileri geliştirilmiştir. Aynı şekilde ateist kanatta yer alan düşünürler de sunulan kanıtları eleştirmiş ve karşı kanıtlar geliştirmişlerdir. “Peki tüm bu kanıtlamaların nasıl ele alınması gerekmektedir?, Tarafların rasyonellik iddiası ne kadar sağlam temellere dayanır?, Geliştirilen kanıtların değerlendirilmesine yönelik bir yöntem bir yol var mıdır?” gibi sorular sorulduğunda probleme ilişkin ikna zorluğu karşımıza çıkmaktadır. Bu yönde verilmiş cevapların bireyi yüzde yüz ikna etmesi elbette düşünülemez fakat hangi cevabın akla ve mantığa uygun olduğu, tutarlı değerlendirmelere dayandığı ve gücünün ne olduğu hakkında düşünmeye ve bir karar vermeye yetecek güçtedir. Nitekim teizm cenahının anılan sorulara verdiği cevapların ateizme göre daha akla yatkın, tutarlı ve mantıklı olduğu bizi bu kanıtlamalar üstüne düşünmeye ve onları değerlendirmeye sevk etmiştir.

Çalışmamız giriş ve sonuç bölümü hariç üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde tezimizin konusu, amacı ve önemi hakkında bilgiler verilecektir. Bunun yanında Tanrı'nın varlığı sorununa ilişkin ortaya konulmuş teizm ve ateizm kavramlarının etimolojik kökenlerine ve bu kavramların düşünce tarihinde ele alınış biçimlerine değinilecektir. Birinci bölümde Tanrı'nın varlığı sorunuyla ilgili teizmin ve ateizmin ortaya koyduğu kanıtlar tarihsel arkaplanları dikkate alınarak ortaya konulacaktır. Ayrıca bu bölüme ilişkin kısaca bir değerlendirme yapılacaktır. İkinci bölümde ise mantık disiplininin temel konularından olan kanıt ve kanıt analizi konularına değinilecektir. Yine bu bölümde hem formel hem informel

mantıkta hangi kanıt modellerinin kullanıldığına ve bu kanıtların analizine değinilecektir. Yine bu bölümün sonunda da kısaca bir değerlendirme sunulacaktır. Üçüncü bölümde ise çağdaş felsefede teizmin önde gelen isimlerinden olan R. Swinburne'ün ve ateizmin önde gelen isimlerinde olan R. Dawkins'in Tanrı'nın varlığı sorunuyla ilgili kanıtları ele alınıp formel ve informel mantık açısından analizleri yapılacaktır. Bölüm sonunda ise her iki düşünürün kanıtlarının muhteva ve şekil yönünden mantıksal karşılaştırmaları verilecektir. Sonuç bölümünde ise çalışmamızın genel değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Son olarak, çalışma sürecinde kendisiyle çalışmaktan büyük mutluluk ve onur duyduğum, gerek konunun belirlenmesinde gerekse de konunun çalışılması esnasından düşünce ve desteklerini esirgemeyen, yapıcı eleştirileriyle çalışmanın bu boyuta gelmesini sağlayan danışman hocam Prof. Dr. Cafer Sadık Yaran'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca yönlendirmeleri ve yapıcı eleştirileriyle çalışmada katkıları olan ve fikirleriyle çalışmanın bu hale gelmesini sağlayan hocalarım Prof. Dr. Metin Yasa'ya ve Doç. Dr. Ferhat Akdemir'e de sonsuz şükranlarımı sunarım. Burada adlarını anmadan geçemeyeceğim hocalarım Dr. Öğretim Üyesi Sabuhi Shahavatov'a ve Dr. Öğretim Üyesi Saim Gündoğan'a da desteklerinden dolayı teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca tüm konularda olduğu gibi akademik hayatımda da beni destekleyen aileme ve gösterdiği sonsuz sabırdan dolayı eşim Yeter Tan'a minnet ve şükranlarımı bildirmek isterim.

Yusuf TAN

İÇİNDEKİLER

Önsöz	iii
Kısaltmalar	ix

GİRİŞ

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1
2. Teizm-Ateizm Problemine Genel Bir Bakış.....	6

Bölüm 1

TANRI'NIN VARLIĞI SORUNU İLE İLGİLİ TEİSTİK VE ATEİSTİK KANITLAR

1.1. Teistik Kanıtlar	21
1.1.1. Ontolojik Kanıt	22
1.1.2. Kozmolojik Kanıt	31
1.1.3. Teleolojik Kanıt (Tasarım Kanıtı).....	41
1.1.4. Ahlâk Kanıtı	45
1.1.5 Dinî Tecrübe Kanıtı.....	48
1.2. Ateistik Kanıtlar.....	57
1.2.1. Maddenin Ezeliliği Kanıtı.....	57
1.2.2. Sosyolojik Kanıt	64
1.2.3. Psikolojik Kanıt.....	74
1.2.4. Ahlâk Kanıtı	80
1.2.5. Kötülük Sorunu	86

Bölüm 2

MANTIKTA KANIT VE KANIT ANALİZİ YÖNTEMLERİ

2.1. Formel Mantıkta Kanıt ve Kanıt Analizi.....	107
2.1.1. Tümdengelimsel Kanıt	107
2.1.2. Tümevarımsal Kanıt.....	110

2.1.3. Analogik (Benzeşimsel) Kanıt	114
2.2. İnformel Mantıkta Kanıt ve Kanıt Analizi	116
2.2.1. Kondüktif (Birikimsel) Kanıt	116
2.2.2. Abdüktif (En İyi Açıklamaya Yönelik) Kanıt	118
2.2.3. Örnekli Kanıtlar	118
2.2.4. Otoriteye Dayalı Kanıt	119
2.2.5. Nedenli Kanıt	121
2.2.6. İstatistiki Kanıt	123
2.2.7. Toulmin Modeli Kanıt	124
2.2.8. Mantık Yanlılıkları	135

Bölüm 3

TANRI'NIN VARLIĞI SORUNU İLE İLGİLİ KANITLARIN MANTIKSAL ANALİZİ

3.1. Teistik Kanıtlar	141
3.1.1. Kozmolojik Kanıt	147
3.1.2. Teleolojik Kanıt	154
3.1.3. Bilinç Kanıtı	161
3.1.4. Ahlâk Kanıtı	167
3.1.5. Dini Tecrübe Kanıtı	170
3.2. Ateistik Kanıtlar	178
Dawkins'in Teistik Kanıtlara Eleştirisi	179
3.2.1. Olasılıksızlık Kanıtı	190
3.2.2. Kişisel Kuşkuculuk Kanıtı	200
3.2.3. Antropik İlke Kanıtı	204
3.2.4. Kötülük Problemi	212
SONUÇ	235
KAYNAKÇA	241

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.md.	: Adı geçen madde
a.g.t.	: Adı geçen tebliğ
AÜ	: Ankara Üniversitesi
AÜİF	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
bkz.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
M. Ö.	: Milattan Önce
M. S.	: Milattan Sonra
OMÜİFD	: Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
öl.	: Ölüm
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfa Sayısı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme eden
vd.	: Ve devamı
Yay.	: Yayınları

KAYNAKÇA

- Adjukiewicz, K., Felsefeye Giriş: Temel Kavramlar ve Kuramlar, (Çev. Ahmet Cevizci), Gündoğdu Yayınları, Ankara 1994.
- Akalın, Şükrü Haluk vd., “Delil”, TDK Türkçe Sözlük, TDK Yay., Ankara 2005.
- Akdemir, Ferhat, Alvin Plantinga ve Analitik Din Felsefesi, Elis Yay., Ankara 2007.
- _____, Ateizm ve Sosyo-Politigi, Lazer Yayınları, Ankara 2007.
- _____, Korkunç Kötülükler ve Tanrı, Elis Yayınları, Ankara 2014.
- Akgün, Mehmet, Materyalizmin Türkiye’ye Girişi ve İlk Etkileri, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988
- Aktürk, Şener, “Marx’ın Yahudi Sorunu: Laik Devlet-Dindar Sivil Toplum Eleştirisi”, Doğu Batı Dergisi, S. LV, Ankara 2011.
- Aldağ, Habibe, “Toulmin Tartışma Modeli”, Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C. XV, S. I, Adana 2006.
- Çınar, Aliye, Tanrı Yanılgısı Üzerine: İnanmak ya da İnanmamak, Profil Yayınları, İstanbul 2009.
- Anselm: Ontological Argument for God’s Existence, <http://www.iep.utm.edu/ont-arg/> (19.10.2016).
- Aquinas, S. T., Summa Theologica, Translated by Fathers of the English Dominican Province, Sheed & Ward, London 1981
- Arberry, Arthur John, Sufism: An Account of the Mystics of Islam, Copyrighted Material, London 1950.
- Aristoteles, Metafizik, (Çev. Ahmet Arslan), Sosyal Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, Organon III, Birinci Analitikler, (Çev. H. Ragıp Atademir), M.E.B Yay., İstanbul 1996.
- _____, Organon V, Topikler, (Çev. H. Ragıp Atademir), M.E.B Yay., İstanbul 1996.
- Armstrong, Karen, Tanrı’nın Tarihi, (Çev. Oktay Özel, Hamide Koyukan, Kudret Emiroğlu), Ayraç Yayınları, Ankara 1998.
- Aslan, Adnan, Tanrı’nın Varlığına Dair Argümanlar: Ateist Din Felsefesi Eleştirisi, İSAM Yayınları, İstanbul 2006.
- Aster, Ernst Von, Bilgi Teorisi ve Mantık, (Çev. Macit Gökberk), Sosyal Yay., İstanbul 1994.
- Atsız, Hasan, “Psikanalitik Kuram Bağlamında Tanrı, İllüzyon ve Bilim”, OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XVIII-XIX, Samsun 2005.
- _____, “Psikoanalitik Kuramda Dinin Kökeni ve Gelişim Süreci”, Din Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisi, C. IV, S. II., 2004.
- Audi, Robert, “Naturalism”, The Cambridge Dictionary of Philosophy, Cambridge University Press, Cambridge 1999.
- Aydeniz, Hüsnü ve Topaloğlu Fatih, Din-Ahlak Okumaları, Elis Yayınları, Ankara 2016.
- Aydın, Mehmet, Din Felsefesi, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir 2012.

- _____, Tanrı-Ahlâk İlişkisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1991.
- Ayer, A.J., Dil, Doğruluk ve Mantık, (Çev. Vehbi Hacıcadıroğlu), Metis Yayınları, İstanbul 2010.
- Aygün, Fatma, “Ateizme Yol Açan Başlıca Faktörler”, Mezhep Araştırmaları Dergisi, C. X, S. II, Rize 2017.
- Ayşan, Erhan, Tanrı Yanılgısının Yanılgısı: Richard Dawkins’e Cevap, Kavim Yayıncılık, Ankara 2008.
- Ayten, Ali, “William James ve Din Psikolojisinde Tecrübe Merkezli Bir Yaklaşım”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. XIX. S. II., Ankara 2006.
- _____, Psikoloji ve Din: Psikologların Din ve Tanrı Görüşleri, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Barnes, Jonatham, The Ontological Argument, The Macmillen Press, London 1972.
- Batak, Kemal, Natürallizm Çıkmazı: Dennett’ten Dawkins’e Yeni Ateizmin Felsefi Temelleri ve Teistik Eleştirisi, İz Yayıncılık, İstanbul 2011.
- Bayraktar, Mehmet, Din Felsefesine Giriş, Eskiye Yay., Ankara 2012.
- Beki Müntehe, “Mükemmellik ve Ontolojik Kanıt”, Dini Araştırmalar Dergisi, C. XVIII, S. XLVII, Ankara 2015.
- Berman, David, A History of Atheism in Britain: From Hobbes to Russell, Roudlenge Press, London 1988.
- Blackmore, Susan, Mem Kakinesi: Genetik Evrimin Devamı Olarak Kültürel Evrim, (Çev. Nil Şimşek), Alfa Yayınları, İstanbul 2011.
- Budak, Selçuk, Psikoloji Sözlüğü, Bilim Sanat Yayınları, Ankara 2009.
- Büyük, Celal, “Düalizm, Bilinç ve Tanrı”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XXXIX, Erzurum 2013.
- _____, “Tanrı İnancının Rasyonelliği ve Kanıt İhtiyacı”, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XL, Erzurum 2013.
- Campillo, Antonia Lopez ve Ferreras Juan Ignacio, Hızlandırılmış Ateizm Dersleri, (Çev. Savaş Kılıç), Versus Yayınları, İstanbul 2009.
- Cevizci, Ahmet, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul 2005.
- Collins, Robin, “Tanrı, Tasarım ve İnce-Ayar” (Çev. Fehrullah Terkan), Allah, Felsefe ve Bilim, Caner Taslaman-Enis Doka (ed.), İstanbul Yay., İstanbul 2015.
- Copan, Paul vd., Din Felsefesi: Klasik ve Güncel Meseleler, (Çev. Aydın Çavdar), Ayrıntı Yay., İstanbul 2017
- Coser, Levis A., Sosyolojik Düşüncenin Ustaları, (Çev. Himmet Hülür, Serhat Tokar ve İbrahim Mazman), De Ki Basım Yayın, Ankara 2010.
- Coşkun, İbrahim, Ateizm ve İslam: Kelamî Açından Modern Çağ Ateizminin Eleştirisi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2014.
- Craig, William Lane, “Kelam Kozmolojik Kanıtı”, (Çev. Zikri Yavuz), Allah, Felsefe ve Bilim, Caner Taslaman- Enis Doko (ed.), İstanbul Yayınları, İstanbul 2015.

- _____, The Cosmological Argument From Plato to Leibniz, The Macmillan Press, London 1980.
- Crew, Anderson v.d., Critical Thinking and İnformel Logic, Humanities Ebokks, Tirril 2007.
- Çötüksöken, Betül, Babür Saffet, Metinlerle Ortaçağda Felsefe, Bilgesu Yayınları, Ankara 2011.
- Çüçen, A. Kadir, Felsefeye Giriş, Asa Kitabevi, Bursa 2005.
- Dan, Cryan v.d., Mantık Düşünme Sanatını Anlamak İçin Çizgibilim, (Çev. Nurettin El Hüseyini), NTV Yay., İstanbul 2011.
- Davies, Paul, Tanrı ve Yeni Fizik, (Çev., Barış Gönülşen), Alfa Bilim Yayınları, İstanbul 2014
- Dawkins, Richard, Ataların Hikayesi: Yaşamın Kökenine Yolculuk, (Çev. Ahmet Fethi), Hil Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, Kör Saatçi, (Çev., Feryal Halatçı), TÜBİTAK Yayınları, Ankara 2013.
- _____, Olasılıksızlık Dağına Tırmanmak, (ed. Tunç Tuncay Bilgin), Kuzey Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, Tanrı Yanılgısı, (Çev. Tunç Tuncay Bilgin), Kuzey Yayınları, İstanbul 2013.
- _____, Yeryüzündeki En Büyük Gösteri: Evrimin Kanıtları, (ed. Uygur Polat-Tunç Tuncay Bilgin), İstanbul Kuzey Yayınları, 2010.
- Descartes, Rene, Metafizik Üzerine Düşünceler, (Çev. Çiğdem Dürüşken), Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Dewart, Leslie, The Future of Belief: Theism in a World Come of Age, London Burns&Oats Press, 1967.
- Dorman, Emre, Modern Bilim: “Tanrı Var”, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2015.
- Durkheim, Emile, Dini Hayatın İlkel Biçimleri, (Çev. Fuat Aydın), Eskiyei Yayınları, Ankara 2011.
- Eagleton, Terry, Tanrı'nın Ölümü ve Kültür, (Çev. Selin Dingiloğlu), Yordam Yayınları, Ankara 2014.
- Eduar, Zeller, Grek Felsefesi Tarihi, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yay., İstanbul 2008.
- Efil, Şahin, “Büyük Patlama Kozmolojisinin Teistik Yorumu Üzerine”, EKEV Akademi Dergisi, S. XVIII, Erzurum 2004.
- Emiroğlu, İbrahim, Mantık Yanlıları, Elis Yay., Ankara 2011.
- _____, “Mantık”, DİA, C. XXVIII, Ankara 2003, ss. 18-28.
- _____, Klasik Mantığa Giriş, Elis Yay., Ankara 2007.
- Erdem, Engin, “Ateizm ve Kanıtları”, Din Felsefesi: El Kitabı, (ed. Recep Kılıç, Mehmet Sait Reçber), Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- Evans, C. Stephen ve Manis R. Zachary, Din Felsefesi: İman Üzerine Rasyonel Düşünme, (Çev. Ferhat Akdemir), Elis Yay., Ankara 2010.
- Feuerbach, Ludwig, Geleceğin Felsefesinin İlkeleri, (Çev. Oğuz Özügöl), Ara Yayıncılık, İstanbul 1991.

- _____, Hristiyanlığın Özü, (Çev. Oğuz Özügöl), Say Yayınları, İstanbul 2008.
- Freud, Sigmund, “Musa ve Tektanrıcılık”, Dinin Kökenleri, (Çev. Ayşen Tekşen), Payel Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, “Takıntılı Eylemler ve Dinsel Uygulamalar”, Dinin Kökenleri, (Çev. Ayşen Tekşen), Payel Yayınları, İstanbul 2012.
- _____, Bir Yanılsamanın Geleceği: Uygarlık ve Hoşnutsuzlukları, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2000.
- _____, Sanat ve Sanatçılar Üzerine, (Çev. Kamuran Şipal), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- _____, Totem ve Tabu: Büyü, Gelenek, Korku ve Yasak, (Çev. Cenap Karakaya), Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Gazzâli, İtikadda Orta Yol, (Çev. Osman Demir), Klasik Yayınları, İstanbul 2012.
- Gilson, Etienne, Ateizm Çıkmazı, (Çev. Veysel Uysal), M. Ü. İlahiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1991.
- Govier, Trudy, A Practical Study of Argument, Cengage Learning, Wadsworth 2009.
- Gökberki Macit, Felsefe Tarihi, Remzi kitabevi, İstanbul 1999.
- Gregory Frederick, “Materyalizm”, (Çev. Tuğçe Ayteş), Batı Geleneğinde Bilim ve Din Tarihi, ed. Gary B. Ferngren, Say Yayınları, İstanbul 2016.
- Groarkei Leo, “İnformel Logic”, Stanford Encyclopedia of Philosophy, <http://plato.stanford.edu/entries/logic-informel>, 2007, 28.04.2017.
- _____, vd., Godd Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking, Oxford University Press, Oxford 2004.
- Grünberg, Teo vd., Mantık Terimler Sözlüğü, Metu Yayınları, Ankara 2003.
- _____, vd., Modern Mantık, ODTÜ Yay., Ankara 1970.
- Hacinebioğlu, İsmail Latif, Does God Exist: Logical Foundations of the Cosmological Argument, İnsan Publications, İstanbul 2008.
- _____, İnformel Mantık Felsefesi Budist Mantık İncelemesi, Söğüt Yay., İstanbul 2008.
- Hançerlioğlu, Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, C. VI., Remzi Kitapevi Yay., İstanbul 1985.
- _____, Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar, C. III., Remzi Kitabevi, İstanbul 1977.
- Hawking, Stephen, Zamanın Kısa Tarihi: Büyük Patlamadan Kara Deliklere, (Çev. S. Say- M. Uras), Milliyet Yayınları, İstanbul 1989.
- Hephurn, Ronald W., “Moral Arguments for the Existence of God”, Encyclopedia of Philosophy, (ed. Paul Edwards), Thomson Gale, London 1972.
- Hick, John, “Tanrı İnancının Temelleri”, (Çev. Aydın Topaloğlu), Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, S. XXXII, İstanbul 2007.
- _____, Evil and the God of Love, Macmillan Press, London 1985.
- _____, Philosophy of Religion, Prentice Hall, USA 1989.
- Hobbes, Thomas, Leviathan, (Çev. Semih Lim), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.

- Honer, Stanley M. vd., *Felsefeye Çağrı*, (Çev. Hasan Ünder), İmge Kitabevi İstanbul 1996.
- Howard, Khane and Cavender Nancy, *Logic and Contemporary Rhetoric: The Use of Reason in Everyday Life*, Cengage Learning, Wadsworth 2010.
- Hume, David, Din Üstüne, (Çev. Mete Tuncay), İmge Kitabevi Yay., Ankara 1995.
- Hyman, Gavin, *Ateizmin Kısa Tarihi*, (Çev. Dilek Şendil), Kırmızı Kedi Yay., İstanbul 2011.
- İkbal, Muhammed, *İslâm'da Dinî Düşüncenin Yeniden İnşası*, (Çev. Rahim Acar), Timaş Yay., İstanbul 2013.
- _____, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam*, Institute of Islamic Culture, Lahore 1996.
- İnan, Yusuf Ziya, *Antikçağ Düşüncesinde Tanrı ve Varlık*, Okat Yay., İstanbul 1984.
- İsmail, Çetin, “İman ve İnkârın Rasyonel Değeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, C. XI, S.I., Bursa 2002.
- Jones, Ernest, *The Life and Work of Sigmund Freud*, Penguin Books, New York 1977.
- Kanpolat, Yücel vd., “Kanıt”, *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü: Sosyal Bilimler*, TÜBA Yay., Ankara 2011.
- Kant, Immanuel, *Arı Usun Eleştirisi*, (Çev. Aziz Yardımlı), İdea Yayınları, İstanbul 2008.
- Köse, Ali, *Freud ve Din*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- Köz, İsmail, *Mantık: El Kitabı*, (ed. İsmail Köz-Ali Çetin), Grafikler Yayınları, Ankara 2016.
- Kurt, Abdurrahman, “Sosyolojik Din Tanımları ve Dine Teolojik Bakış Sorunu”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XVII., S. II, Bursa 2008.
- Küçük, Hasan, *Antik Çağdan Günümüze Sistematik Felsefe Tarihi*, Dersaadet Yay., İstanbul 1985.
- Küng, Hang, “Tanrı İnsanın Bir Yansıması mıdır?”, (Çev. Tamer Yıldırım), *Geleneksel ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesine Dair Okumalar*, (der. Recep Alpyağılı), C. II., İz Yayıncılık, İstanbul 2015.
- _____, *Does God Exist: an Answer for Today*, (İng. trans. Edward Quin), SCM Press, London 1991.
- Kütük, Selçuk, *Ateizm Yanılgısı, Açılım Kitap Yayınları*, İstanbul 2010.
- Lacey, A. R., “Materialism”, *A Dictionary of Philosophy*, Routledge Press, London 1996.
- Lachelier, Jules, *Tümevarımın Temeli Hakkında*, (Çev. H. Ragıp Atademir), M.E.B Yay., İstanbul 1986.
- Leibniz, G. W., *Monadoloji*, (Çev. Devrim Çetinkasap), Pinhan Yayıncılık, İstanbul 2011.
- _____, *Philosophical Writings*, ed. G. H. R. Parkinson, (İng. trans. M. Morris, G. H. R. Parkinson), Everyman's Library, London 1973.
- Lewis, C. S., *Mere Christianity*, Harper Collins Press, New York 2001.

- Locke, J., İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme, (Çev. Vehbi Hacıkadıroğlu), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2013.
- Mackei, J.L., The Miracle of Theism, Clarendon Press, Oxford 1982.
- _____, "Evil and Omnipotence", The Problem of Evil: Selected Readings, (ed. M.L. Pterson), Universty of Notre Press, Notre Dam 1992.
- _____, The Miracle of Theism, Oxford Universty Press, Oxford 1982.
- Majid, Fakhry, "İslam Felsefesi Geleneğinde Ontolojik Kanıt: Farabi Örneği", (Çev. Ömer Mahir Alper), İstanbul Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, S. VI., İstanbul 2002.
- Malcolm, Norman, "Anselm's Ontological Arguments", The Philosophical Review, Vol. 69, No. I, Duke University Press, Durham 1960.
- Marx, Karl ve Engels Friedrich, Din Üzerine, (Çev. Kaya Güvenç), Sol Yayınları, Ankara 2008.
- _____, Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi, (Çev. Kenan Somer), Sol Yayınları, Ankara 2009.
- Mehmet, Dağ, "Ontolojik Delil ve Çıkmazları", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C. XXIII, S. I, Ankara 1979.
- Mengüşoğlu, Takiyettin, İnsan Felsefesi, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988.
- Miroğlu, Mehmet "Fizikalist Bakış Açısıyla Deneyimler ve Bilinç", <http://ateist-dergi.com/> (28.11.2016), S. XIX, 2016.
- Mohapatra, A. R., "Tanrı'nın Varlığı", (Çev. Metin Yasa), OMÜ İlahiyat Fak. Dergisi, S. XVI., Samsun 2003.
- Moore, G.E., Ethics, ed. William H. Shaw, Clarendon Press, Oxford 2005.
- Morton, Adam, Pratik Felsefe: Temel Sorulara Giriş, (Çev. Mukaddes İlgün), Kesit Yay., İstanbul 2006.
- Mourant, John A., Readings in The Philosophy of Religion, Thomas Y. Crowell Company, Newyork 1956.
- Nicholson, R. Alleyne, Studies in Islamic Mysticism, Cambridge University Press, London 1921.
- Öçal, Şamil, "Aziz Anselm's" Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni, C. II., İnsan Yayınları, İstanbul 2015.
- Öner, Necati, Klasik Mantık, Divan Yay., İstanbul 2013.
- Özlem, Doğan, Mantık, Notos Kitap Yay., İstanbul 2011.
- Özyurt, Cevat, "Marx'ta Yanılsama ve İdeoloji Olarak Din", Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.VII., S. II., Hitit Üniversitesi Yay., Çorum 2014.
- Paley, William, "The Watch and the Watchmaker", The Existence of God, (ed. John Hick), Macmillan Publishing Co., Inc., New York 1964.
- Pascal, Blaise, Düşünceler, (Çev. Metin Karabaşoğlu), Kaknüs Yayınları, İstanbul 2017.
- Paşa, Ahmet Cevdet, Mi'yâr-ı Sedât (Klasik Mantık), Hasan Tahsin Feyizli (sd.), Fecr Yay., Ankara 1998.
- Pay, Metin, "Kozmolojik Delil", Dini Araştırmalar Dergisi, C. XIX, S. XLVIII, Ankara 2016.

- Peterson, Michael vd., Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş, (Çev. Rahim Acar), Küre Yayınları, İstanbul 2009.
- _____, vd., Din Felsefesi Seçme Metinler, (Çev. Rahim Acar vd.), Küre Yayınları, İstanbul 2013.
- Plantinga, Alvin, “Reason and Belief in God”, Faith and Rationality: Reason and Belief in God, (ed. Alvin Plantinga and Nicholas Wolterstorff), University of Notre Dame Press, London 1983.
- _____, “Teizm, Ateizm ve Rasyonalite”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, (Çev. Ferhat Akdemir), S. XXII, İstanbul 2010.
- _____, God, Freedom and Evil, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing, Michigan 2002.
- _____, God, Freedom and Evil, George Allen & Unwin, London 1975.
- _____, The Nature of Necessity, Clarendon Press, Oxford 1974.
- Platon, Timaios, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2015.
- _____, Yasalar, X. Kitap, (Çev. Candan Şentuna, Saffet Babür), Kabcacı Yayınları, İstanbul 1998.
- Poidevin, Robin Le, Arguing for Atheism: An Introduction to the Philosophy of Religion, Routledge Press Taylor ve Francis Group, London 1996.
- Reçber, M. Sait, “Düalizm, Swinburne ve Foster”, İslami Araştırmalar Dergisi, C. XIII, S. II, Ankara 2000.
- _____, Din Felsefesi: El Kitabı, Mehmet Sait Reçber, (ed. Recep Kılıç), Grafiker Yayınları, Ankara 2014.
- Rees, Martin, Just Six Numbers, Lymington, Perseus Books Group, Hants 2000.
- Robinson, R., An Atheist's Values, Oxford University Press, Oxford 1964.
- Ross, W. D., Aristoteles, (Çev. Ahmet Arslan), Kabcacı Yayınları, İstanbul 2011.
- Rottenberg, Annette T., Elements of Argument: A Text and Reader, St. Martin's Press, New York 2000.
- Rowe, William, Philosophy of Religion: An Introduction, Cengage Learning, Wadsworth 1997.
- Ruggier, Vincent R., Beyond Feeling A Guide to Critical Thinking, McGraw-Hill, New York 2004.
- Russell, T. L., “Analyzing Arguments in Science Classroom Discourse: Can Teachers' Questions Distort Scientific Authority”, Journal of Research in Science Teaching, S. XX., 1983.
- Shermer, Michael, İyi ve Kötülüğün Bilimi, (Çev. Sinem Gül), Varlık Yayınları, İstanbul 2004.
- Smart, J.J.C and Haldane J.J., Atheism and Theism, Blackwell Publishing, Oxford 1996.
- Smith, George H., Atheism: The Case Against God, Skeptic's Bookshelf, USA 1974.
- Soysal, Soner, “David Hume'un Kozmolojik Argüman Eleştirisi” ETHOS: Felsefe ve Toplumsal Bilimlerde Diyaloglar, S. IX, Ankara 2016.

- Swinburne, Richard, "Arguments for the Existence of God", Key Themes in Philosophy, (ed. by. A. Phillips Griffiths), Cambridge University Press, Cambridge 1989.
- _____, Bayes's Theorem, (ed. by. R. Swinburne), Oxford University Press, Oxford 2002.
- _____, "God, Regularity, and David Hume", An Introduction to the Philosophy of Religion, (ed. Brian Davis), Oxford University Press, Oxford 2000.
- _____, "Philosophical Theism", Philosophy of Religion in the 21st Century, (ed. D.Z. Phillips and Timothy Tessin), Palgrave Macmillan Press, New York 2001.
- _____, "The Argument from Design", Readings in Philosophy of Religion: An Analytic Approach, (ed. by Baruch A. Brody), Prentice- Hall Inc, Englewood Cliffs 1992.
- _____, Faith and Reason, Clarendon Press, Oxford 1981.
- _____, Simplicity As Evidence of Truth, Marquette University Press, Milwaukee 1997.
- _____, Tanrı Var mı?, (Çev. Muhsin Akbaş), Arasta Yay., Bursa 2001.
- _____, The Christian God, Clarendon Press, Oxford 1994.
- _____, The Coherence of Theism, Clarendon Press, Oxford 1993.
- _____, The Concept of Miracle, Macmillan and Co Ltd., London 1970.
- _____, The Existence Of God, Clarendon Press, Oxford 1991.
- Şahin, Hüseyin, "Tanrı'nın Varlığına Dair Modern Delillerden İnsancı İlke ve Hassas Ayar Delili", Artuklu Akademi, C. I., S. II., Mardin 2014.
- Şen, Zekâi, Modern Mantık, Bilge Kültür Sanat Yay., İstanbul 2003.
- Şimşek, İsmail, "Tanrı'nın Varlığının Delili Olarak Güzellik Kanıtı", Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.V., S. X., Şırnak 2014.
- Taniş, Abdulkadir, Alvin Plantinga'nın Ontolojik Kanıt Savunması, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2011
- Taslaman, Caner, Ahlak, Felsefe ve Allah, İstanbul Yayınları, İstanbul 2014.
- _____, Allah'ın Varlığının 12 Delili, Destek Yayınları, İstanbul 2016.
- _____, Big Bang ve Tanrı, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2015.
- _____, Evrim Teorisi Felsefe ve Tanrı, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2015.
- _____, Tanrı Parçacığı: Felsefi ve Teolojik Değerlendirmeler, İstanbul Yayınevi, İstanbul 2015.
- Taylan, Necip, Düşünce Tarihinde Tanrı Sorunu, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2015.
- _____, Mantık, Tarihçesi, Problemleri, Marifet Yay., İstanbul 1981.
- Timuçin, Afşar, "Kanıt", Felsefe Sözlüğü, Bulut Yay., İstanbul 2004.
- Topaloğlu, Aydın, "Materyalizm", DİA, C. XXVIII, Ankara 2003, ss. 137-140.
- _____, "Richard Swinburne'ün İstanbul Konferansı ve Seminerleri", M.Ü. İ.F.D, S. XXIV., İstanbul 2004.
- _____, "Teizm", DİA, C. XL, Ankara 2011, ss. 332-334.

- _____. Ateizm ve Eleştirisi, DİB Yay., Ankara 2004.
- _____. Filozofların Tanrısı: Teistik Perspektif, Ufuk Yay., İstanbul 2014
- _____. Tanrı Tanımazlığın Felsefi Boyutları: Teizm ya da Ateizm, Kaknüs Yay., İstanbul 2001.
- Topçu, Nurettin, Mantık, Dergah Yay., İstanbul 2011.
- Toulmin, Stephen vd., An Introduction to Reasoning, Macmillan Publishing Company, Canada 1984.
- _____. The Uses of Argument, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Türk, Aydın, Ateizmi Anlamak, propagandayayinlari.net/ateizm.html.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, “bilinç” mad., Şükrü Haluk Akalın vd. (haz.), TDK Yayınları, Ankara 2005
- Türker, Küyel Mübahat, Fârâbî'nin Bazı Mantık Eserleri, S. XXXI, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1990.
- Türkiye Bilimler Akademisi, Bilim Terimler Sözlüğü, Ankara 2011.
- Tüzer, Abdullatif, Dinî Tecrübe ve Mistisizm: Felsefî Bir Yaklaşım, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006.
- Unwin, Stephen D., Tanrı'nın Olasılığı: Nihai Gerçekliği Arayan Basit Bir Hesaplama Tanrı Var Mı?, (Çev., Nurfel Çelebioğlu-Ali Can Yaman), Yedinci Kapı Yayınları, İstanbul 2005.
- Ural, Şafak, Temel Mantık, Çamtay Kitabevi, İstanbul 2011.
- Urhan, Veli, İnsanın ve Tanrı'nın Kişiliği: Bilinçlerarası İlişki, Ankara Okulu Yay., Ankara 2002.
- Ülken, Hilmi Ziya, Tarihi Maddeciliğe Reddiye, İstanbul Kitabevi, İstanbul 1981.
- Weischedel, Wilhelm, Felsefenin Arka Merdiveni, (Çev. Sedat Umran), İz Yayıncılık, İstanbul 2014.
- Weston, Anthony, A Rulebook for Arguments, Hackett Publishing Company, Indianapolis/Cambridge 2000.
- Yaran, Cafer Sadık, The Argument from Design in Contemporary Thought, Universty of Wales, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Lampeter 1994.
- _____. “Bilimsel Nesnellik ve Teistik İnanç”, O.M.Ü.İ.F.D., S. X, Samsun 1998.
- _____. “Eleştirel Deneyimcilik”: Dinî Tecrübeye Swinburne'nün Safdillik İlke'sine Karşı “Eleştirelilik İlkesi”, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. XV., İstanbul 2007.
- _____. Bilgelik Peşinde: Din Felsefesi Yazıları, Araştırma Yay., Ankara 2002.
- _____. Din Felsefesine Giriş, Rağbet Yay., İstanbul 2012.
- _____. Dinî Tecrübe ve Meûnet: Sıradan İnsanların Sıradışı Dinî Deneyimleri, Rağbet Yayınları, İstanbul 2009.
- _____. Günümüz Din Felsefesinde Tanrı İnancının Aklılığı, Etüt Yay., Samsun 2000.
- _____. İnformel Mantık, Rağbet Yayınları, İstanbul 2011.

- _____, Kötülük ve Teodise, Vadi Yayınları, Ankara 1997.
- _____, “İnformel Mantıkta Toulmin Modeli Kanıtlama: Özgün mü Kıyasın Tersine Çevrilmiş Hali Mi?”, VI. Mantık Çalıştay Kitabı, (ed. Vedat Kamer, Şafak Ural), Mantık Derneği Yay., İstanbul 2016.
- _____, Klasik ve Çağdaş Metinlerle Din Felsefesi, (ed. Cafer Sadık Yaran), Etüt Yayınları, Samsun 1997.
- _____, Din ve Bilim: Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Seçme Yazılar, (der. Cafer Sadık Yaran), Sidre Yayınları, Samsun 1997.
- Yasa, Metin, “Çağdaş Dünyada Dinin Ateistik Yorumu”, EKEV Akademik Dergisi, S. XVI., Erzurum 2003.
- _____, Din Felsefesi: Soru, Sorgu, Sonuç, Elis Yayınları, Ankara 2016.
- _____, Felsefi ve Deneyisel Dayanaklarla Ölüm Sonrası Yaşam, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2001.
- _____, Kötülük Sorunu, Elis Yayınları, Ankara 2015.
- _____, Tanrı ve Kötülük, Elis Yayınları, Ankara 2003.
- Yazoğlu, Ruhattin, v.d., Klasik Mantık, Rağbet Yay., İstanbul 2010.
- Yıldırım, Cemal, 100 Soruda Mantık El Kitabı, Gerçek Yay., İstanbul 1978.
- _____, Feuerbach'ın Din Felsefesi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 2008.
- Yüce, Fatma, Dini ve Mistik Tecrübede Evrensel Öz, Elis Yayınları, Ankara 2016.
- St. Anselm's Ontological Argument, <http://plato.stanford.edu/entries/ontological-arguments/#StAnsOntArg> (17.10.2016).
- <http://bugunkukonumuz.blogspot.com.tr/2013/02/termodinamigin-ikinci-yasas-entropi.html> (27.10.2016).
- <http://www.safsatakilavuzu.com/>, (12.05.2015).
- <http://www.trinity.edu/cbrown/bayesWeb/> (31.10.2016)
- <http://plato.stanford.edu/entries/holbach/#2> (24.11.2016)
- <https://www.ateistforum.org> (18.04.2018)